

Zdeněk POKLUDA, *Moravští Šternberkové. Panský rod rozprostřený od Jeseníků ke Karpatům*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2012 (= Šlechtické rody Čech, Moravy a Slezska 10)

354 s., ISBN 978-80-7422-181-1

Jen stěží bychom vedle Šternberků hledali mezi domácí šlechtou rod, jehož monografické zpracování vyžaduje takový chronologický, tematický a teritoriální záběr. Po celou dobu své existence si jeho členové udržovali místo v nejvyšších patrech společnosti, čemuž odpovídal i zájem o dějiny rodu. Již před nástupem moderního dějepisceví zasvětili Šternberkům samostatné práce proslulí historici jako Václav Březan, Jan Tanner či mladý František Palacký a ani později zájem o Šternberky neutuchal, byť se výzkum soustředil především na dílčí analytické problémy. Jedním z autorů, kteří k poznání osudů rodu přispěli zásadní měrou, je i Zdeněk Pokluda, autor řady zasvěcených vlastivědných studií mapujících oblast střední a jižní Moravy. Právě důkladná znalost dějin teritoria, na němž leželo jádro panství moravských větví rodu, bylo vhodným východiskem pro vznik recenzované publikace.

V úvodních kapitolách se Pokluda stručně věnuje historiografickému bádání o Šternbercích, shrnuje úlohu rodu v českých dějinách a opatrně se vyrovnává s názory na jeho nejstarší genealogii. Protože sporných interpretačních momentů zůstává stále ještě dost, připojil autor rovněž seznamy s pramenými zmínkami o příslušnících rodu. V následujících kapitolách se již pozornost zaměřuje na moravské členy Šternberků, o těch českých je ostatně, zejména pro první polovinu 14. století, jen nemnoho zpráv. Autor představuje jednotlivé větve rodu krátkými biografickými medailonky, z nichž svým rozsahem vystupuje osobnost Albrechta ze Šternberka († 1380). Zde bohužel chybí zohlednění recentních prací, které se zabývají jeho zahraničním působením (S. Pätzold, Z. Hledíková) či rezidenční sítí a mecenátem (E. Richtrová).

Těžiště práce spočívá logicky v předhusitském období, v závěru středověku a raném novověku hrály hlavní roli české větve rodu. Oddělit „české“ Šternberky od „moravských“ nicméně není úplně možné, neboť řada příslušníků rodu držela majetky v obou zemích a rovněž lidské osudy se proplétaly bez ohledu na zemskou hranici. Vedle biografických informací klade autor v souladu se svou specializací důraz rovněž na majetkové poměry a popis šternberských sídel.

Ani novější dějiny moravských Šternberků nepřišly zkrátka. Pokluda je ve svém badatelském

profilu „rozkročen“ mezi středověkem a moderními dějinami, proto jsou i tyto pasáže plnohodnotnou součástí, a nikoli jen nutným přívažkem, jak se často děje v pracích medievistů. Dramatický epilóg knihy obstarávají pohnuté osudy Šternberků a jejich majetku v době komunismu, přičemž jako smutná tečka se jeví marná snaha o záchranu poškozené pohřební kaple na malenovickém hřbitově (zbořena 1987). Snad aby kniha nekončila takto pesimisticky, připojil Pokluda ještě zajímavý exkurz řešící tři otazníky dějin rodu: záhadnou postavu hrdiny od Olomouce (1240) Jaroslava ze Šternberka, údajný podíl Albrechta ze Šternberka na vraždě Václava III. a tradované švagrovství Zdeňka Konopištského s Jiřím z Poděbrad.

Výhrady ke knize jsou pouze drobnějšího rázu. Při značném chronologickém i tematickém rozsahu je zřejmé, že nebylo v silách jednotlivce zvládnout veškerou sekundární literaturu, nicméně mnohdy chybí důležité, zejména pak novější tituly. Překvapuje také zdrženlivost k rozsáhlé, faktograficky důkladné studii Antona Rolledera *Die mährische Herren von Sternberg*, která je citována kupodivu jen na jediném místě. Vzhledem k rozsáhlým popisům jednotlivých sídel by si také příslušné pasáže zasloužily bohatší obrazový doprovod, neboť pouze psané slovo situaci osvětluje jen nedostačně.

Kniha *Moravští Šternberkové* uzavřela první desítku publikací vydaných v ediční řadě *Šlechtické rody Čech, Moravy a Slezska*. Jako většina dosavadních titulů klade důraz především na důkladné faktografické zachycení osudů členů rodu i jejich majetků, a poskytuje tak spolehlivé základy pro další výzkum.

ROBERT NOVOTNÝ

Adel, Burg und Herrschaft an der „Grenze“: Österreich und Böhmen. Beiträge der interdisziplinären und grenzüberschreitenden Tagung in Freistadt Oberösterreich, 26. bis 28. Mai 2011, hg. Klaus BIRNGRUBER – Christina SCHMIDT unter Mitarbeit von Herwig WEIGL, Linz 2012 (= Studien zur Kulturgeschichte von Oberösterreich 34)

240 s., ISBN 978-3-85474-269-2

Idea konference k problematice šlechty, hradů a panství na česko-rakouské hranici vznikla v rámci projektu výzkumu a vyhodnocení archeologické sbírky Alfreda Höllhubera, zakoupené roku 2006

Hornorakouským zemským muzeem. Konferenční sborník sestává ze čtrnácti příspěvků, jimž kromě úvodu Karla Brunnera předchází úvaha editorů nad problematikou překladu mediévistické terminologie z češtiny do němčiny.

Vstupní studie Klause Birngrubera, Alice Kaltenberger, Thomase Kühntreibera a Christiny Schmid pojednává o vývoji šlechty a jejich panství v dolním Mühlviertelu na základě písemných i hmotných pramenů (zmiňované archeologické sbírky). Autoři si kladou otázku doložitelnosti šlechty v daném regionu na základě archeologických pramenů z drobných středověkých opevnění a docházejí k závěru, že šlechtu lze jen velmi těžko archeologicky odlišit od nesvobodných ministeriálů či vyšších vrstev rolnictva. Místní archeologické doklady také ukazují na nízkou úroveň kontaktů zdejšího regionu k sousedním jižním Čechám, čemuž odpovídají i písemné prameny až do 13. století. Následující stať Franze-Reinera Erkense se zabývá problematikou vývoje světského panství pasovských biskupů severně od Dunaje od 12. do 15. století a jejich pokusu zřídit zde větší teritoriální panství.

Další dva příspěvky jsou věnovány poměrům v Dolním Rakousku. Zejména na archeologických pramenech je založeno pojednání Sabine Felgenhauer-Schmiedt o ústředních centrech a šlechtických sídlech v severním Waldviertelu mezi 10. a 13. stoletím, které ukazuje na možnosti archeologické doložitelnosti vývoje a majetkové diferenciace šlechty. Shrnuty jsou zde výzkumy hradiska v trati Sand východně od Raabsu, které je datováno do první poloviny 10. století a vyznačuje se archeologickými doklady elity a hmotnou kulturou slovanského rázu. Následuje prezentace výzkumu hradu Raabs z 11. století a menších středověkých opevnění – hradu Odengroßau s hradbou z pozdního 12. století a panského domu v Kleinhardu. Strukturu šlechty severní části Dolního Rakouska – Waldviertelu a Weinviertelu – představuje Roman Zehetmayer, který se zaměřuje na jednotlivé hraběcí rody, jejich panství a doklady o jejich ministeriálnosti. Hlavní pozornost je věnována procesu zakládání a výstavby domén a přechodu svobodné šlechty k babenberské ministeriálnosti.

Český protějšek k těmto studiím tvoří článek Libora Jana věnovaný vzniku české a moravské šlechty. Po krátkém představení dosavadní české diskuse jsou uvedeny nejstarší doklady svobodného vlastnictví šlechty a podán nástin rozvoje šlechtických majetků v jižních a západních pohraničních oblastech Čech a Moravy ve 13. století.

Následující příspěvky jsou úžeji zaměřenými sondami. Elisabeth Gruber představuje dějiny hradu a města Freistadt, Rudolf Krajíc přináší informace o archeologickém výzkumu tábořského

hradu, který doložil starší vrcholně středověké osídlení této lokality, předcházející městskému založení Přemysla Otakara II.

Pojednání Roberta Novotného je zaměřeno na funkci a vývoj sítě rožmberských hradů a klientely tohoto rodu. Pozornost je věnována purkrabím hradů i širšímu okruhu klientely, spjatému s Rožmberky formálními i neformálními vazbami. Ty dokumentuje i analýza jednoho z protestních listů proti upálení Jana Husa, která ukazuje, že velkou část signatářů vedla k přivěšení jejich pečeteť loajalita k Čeněkovi z Vartenberka. Na pozdějších paralelách je ukázáno, jakým způsobem Čeněk využil zavedených mechanismů rožmberské správy. V závěru je zmíněn proces nahrazení funkce hradů opevněnými poddanskými městy. Studie Zlaty Gersdorfové přináší informace o počátcích hradu Český Krumlov. Oproti starším názorům dokládá, že jeho nejstarší částí byl tzv. Horní hrad, vzniklý snad na konci 13. století.

Další tři příspěvky jsou věnovány zkoumání hradů po stavebně historické stránce. Tomáš Durdík a Petr Chotěbor shrnují problematiku malých hradů a tvrzí jako sídel nižší šlechty v Čechách. Hrad a tvrz odlišují, kde to lze, na základě písemných pramenů. Následně popisují zjištěné rozdíly mezi hradem a tvrzí a představují typologii tvrzí. Vynechána není ani problematika staveb, které stojí na pomezí mezi těmito dvěma typy, ať už velkých tvrzí, či malých loveckých či strážních hradů. Na Moravě častý termín „hrádek“ odmítají – objevuje se v řadě názvů tvrzí a hradů – a to i velkých královských založení (Křivoklát, Hrádek u Purkarce). Na kvalitativní rozdíly mezi dvěma pozdně gotickými tvrzemi, jednoduché věžové (Sudkova Dolu) a složitější tvrže s obvodovou zástavbou (Cukštejna), ukazuje názorná analýza Michaela Rykla, včetně analýzy stavebních fází.

Studie Viléma Knolla a Tomáše Karla se zabývá starším horizontem hradů na Chebsku, ale představuje i příklady některých pozdějších sídel nižších feudálů. Krátký příspěvek Filipa Kasla prezentuje stopy těžby železných rud na Rokycaňsku a jižním Plzeňsku a jejich prostorový vztah k některým opevněným sídlům, přesnější účel těchto lokalit snad určí v budoucnu jejich podrobnější výzkum. Sborník, nebo spíše jeho českou část, uzavírá primárně pro zahraničního čtenáře určený příspěvek Jana Klápště, přibližující diskusi české mediévistiky o počátcích šlechty a hradů. Autor nejdříve rozebírá písemné doklady o fundátorech románských kostelů a poté problematiku vzniku hradů Jindřichova Hradce a Oseka/Rýzmburka (zde došlo mezitím k změně představ o první fázi tohoto hradu díky článku Ivana Lehkého ve sborníku Hradů českého severozápadu).

Příčinou sporu jsou různé interpretace malého množství dochovaných pramenů, řešení autor vidí ve srovnávacím studiu překračujícím různé – nejen státní – hranice. Součástí článku je i exkurz o problematice počátků hradu Přimda, kde se autor přiklání k dosavadní dataci do dvacátých let 12. století.

Sborník představuje shrnutí dosavadních názorů na vývoj hradů a šlechty v severní části rakouského Podunají, v Čechách a na Moravě. Příspěvky výstižně zachycují odlišnosti středověkého vývoje šlechty, jejího původu, majetku i počátku hradů na obou stranách hranic i stav pramenné základny a dosavadního poznání. Pro českého čtenáře je asi nejzajímavější prezentace výzkumu Mühlviertelu, která ukazuje zajímavý příklad využití kombinace historických a archeologických pramenů, u nás v takovém měřítku dosud neuskutečněný. Rakouskému čtenáři sborník přináší kromě informací o výzkumu některých lokalit zejména přehled diskuze o počátku české šlechty a hradů.

STANISLAV VOHRYZEK

Ivan HLAVÁČEK, *Höfe – Residenzen – Itinerare*, edd. Mlada HOLÁ – Martina JERÁNKOVÁ – Klára WOITSCHOVÁ, Karolinum, Praha 2011

306 s., ISBN 978-80-246-1942-2

Sebrané studie vydané u příležitosti osmdesátých narozenin bývají většinou bilancí díla jubilantů. Kdo zná vitalitu doyena českého archivnictví a pomocných věd historických Ivana Hlaváčka, může si domyslet, že se v tomto případě jedná pouze o mezibilanci. Lépe řečeno o mezibilance dvě: zatímco péčí Národního archivu a Jana Kahudy vyšly texty k dějinám historiografie s důrazem na pomocné vědy, Hlaváčkova domovská katedra připravila sborník shrnující správněhistorické studie.

Ačkoli kniha nese titul ohlašující dvory – rezidence – itineráře, uvnitř publikace se již pracuje s výstižnější triádou dvory – itineráře – správa. K ní se také váže v úvodu otištěná bibliografie, čítající jen pro tyto tři okruhy 158 titulů z více než padesátileté badatelské dráhy jubilanta. Přetištěné studie jsou v seznamu zvýrazněny tučně, což je řešení šťastné a přehledné, zejména v porovnání s nepříliš zdařilou úpravou v „historiografickém“ sborníku. Vzhledem k německému jazyku publikace (jedna studie je anglicky) jsou

v závěru zařazena i stručná česká shrnutí. Co nebývá u podobných počínů zvykem a za co lze editorkám jen poděkovat, je zařazení osobního a místního rejstříku.

Vybírat z rozsáhlého Hlaváčkova díla jistě nebylo jednoduché. Vydavatelky se rozhodly pro devatenáct studií pokrývajících roky 1971–2003 (většina prací pochází z posledních patnácti let tohoto období). Texty jsou přetištěny v chronologickém pořadí, jak vycházely – zde by se spíše nabízelo rozdělit je pro větší přehlednost do třech avizovaných tematických okruhů.

Kritéria výběru nejsou úplně zřejmá. Většinou jsou publikovány studie zásadnější a programové, najdeme zde ale i třístránkovou „recenzi“ na článek Jiřího Spěváčka o itineráři mladého Karla IV. Editorky jistě stály před nesnadným rozhodnutím, zda zařadit především hůře dostupné studie, které sice usnadní práci specialistům, avšak poněkud rozostří celkový obraz, či texty zásadní, jež reprezentativním způsobem odráží jubilantovo dílo, avšak jsou lépe dosažitelné. Výsledkem je jakýsi kompromis. Najdeme zde jak texty z klíčových publikačních řad (*Vorträge und Forschungen*, *Residenzenforschung*), tak i různé miscely otištěné v jubilejních sbornících českých, slovenských, polských a německých.

Poznámkový aparát je pečlivě a jednotně zredigován, potěší rovněž fakt, že autor alespoň v nejnútnejších případech doplnil aktuální literaturu. Škoda jen, že chybí provázanost mezi přetištěnými studii, odkazy v poznámkách jsou pouze na původní vydání.

Lze jen kvitovat, že v době překypující „festšifty“, které jsou často naplněny jen odřezky z tvůrčích dílen historiků, se rozhodli žáci Ivana Hlaváčka poctit jubilanta dvěma sborníky jeho vlastních studií. Při množství, rozptýlenosti a přitom významu Hlaváčkových prací je dobře, že budou alespoň částečně schované pod jednou střechou.

ROBERT NOVOTNÝ